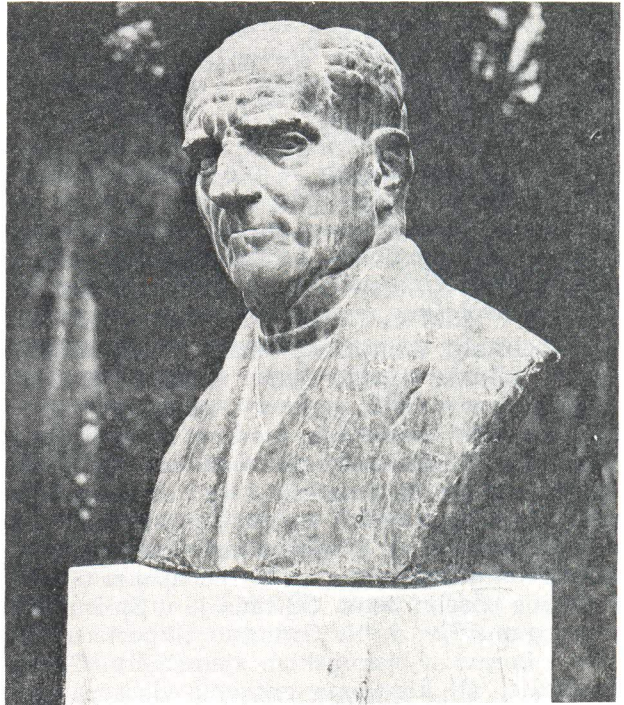

Milan Ivanišević

FRANE BULIĆ

Ivan Meštrović

Frane Bulić,

foto: Z. Buljević

Tlo Dalmacije (dio rimske pokrajine koji je postao austrijska Kraljevina Dalmacija) na kojem je ponikao Frane Bulić, i njena povijest, kojoj je usmjerio najviše svoga rada, bili su na izmaku devetnaestoga stoljeća pripravnici postati plodnim poljem izučavanja arheologije i povijesti na novim načelima, kakva su u evropskim znanstvenim središtima već postojala. Više od drugih južnoslavenskih zemalja u carevini, a još više od

onih koje su tada bile u zaostaliyim državama, Dalmacija je bila predodređena za početke suvremenoga znanstvenoga istraživanja. Antički ostaci bili su vidljiviji nego drugdje. Sakupljanje i poznavanje tih ostataka, posebno epigrafičkih, bilo je trajnije: još od vremena humanista, kada je bilo istovremeno evropskim običajima. Povijesna istraživanja, kako ih je u sedamnaestom stoljeću započeo Ivan Lučić/Lucius, nisu bila nimalo drugačija od rada njegovih suvremenika u proučavanju prošlosti evropskih zemalja. Napor da ne zaostanu u proučavanju, što su ga u slijedećem stoljeću učinili Filippo Riceputi i Daniele Farlati, bio je značajan, ali je već pokazivao znakove opadanja, posebno jer se tiskanje njihovoga djela otešlo preko životnoga vijeka dvaju istraživača. Nazadovanje se sve više očituje, ali su arheološki ostaci sabirani i proučavani i na početku devetnaestoga stoljeća. Carska putovanja u Dalmaciju snažila su ta nastojanja i silila državu da ih pomaže i novim ustrojstvom službe i novim novčanim davanjima. Radovi istraživanja Salone i osnutak Arheološkoga muzeja u Splitu u to vrijeme dokazom su trajanja i jačanja takvoga rada. Koliko god sve to bilo skromno u usporedbi s onovremenim evropskim dostignućima, kao što je skromno i kad se danas uspoređujemo sa svijetom, svejedno je tada Dalmacija imala više prednosti nego su ih imale druge južnoslavenske zemlje u primanju zasada suvremene arheološke i povijesne znanosti. Frane Bulić je bio prvi naš školovani arheolog koji je tim novim znanjem istraživao.

I svojim zavičajem je bio najbliži antičkim ostacima. Njegov rodni Vranjic bio je župa udaljenim (za tadanje poimanje) dvorima nekoliko rodova Solinjana. U prostranim poljima i vinogradima što su se nadaleko širili između tih dvorâ, poslije slučajnih nalaza, počela su istraživanja u prvim desetljećima stoljeća, a u vrijeme Bulićeva rođenja vodio ih je ravnatelj Arheološkog muzeja Francesco Carrara.

U obitelji vranjičkog težaka Ivana Bulića, oženjenog 1828. s Katom Grubić, bilo je osmero djece: tri sina i pet kćeri. Drugi sin Frane rođen je 4. listopada 1846. godine. Otac ga je prije sedme godine slao u nauk župniku Luki Vuškoviću. Godine 1854. dade ga u tek osnovanu školu u Priko. To je bila biskupska osnovna škola za seosku djecu koja će biti svećenici, a s vremenom su u njoj otvarani i gimnazijski razredi. Ona nije nekadašnje glagoljaško sjemenište (zato evo i njenoga imena: Scuola Elementare Maggiore). U njoj je mali Frane ostao do 1861. godine, do četvrtoga razreda gimnazije, a da bi bio upisan u peti razred, položio je 7. rujna te godine posebni ispit. Od tada je u Splitu, u jedinjoj gimnaziji (to je klasična gimnazija: I. R. Ginnasio Superiore di Stato), primio je kleričko ruho i boravi u biskupskom sjemeništu. Godine 1865. završi osmi razred gimnazije, ali klericima crkvena vlast zabrani polagati ispit zrelosti u gimnaziji, pa Frane pođe u Zadar na bogoslovske nauke i završi ih 1869. godine. Zaređen je 14. veljače, a prvu misu služio je u Vranjicu 30. listopada 1869. U prosincu, još uvijek bez ispita zrelosti, pošao je u Beč i upisao klasičnu filologiju i slavistiku na sveučilištu. Ali oprosta od ispita zrelosti nije dobio, pa ga je pošao polagati u Zadar i položio tek u listopadu 1870. Odmah se vratio u Beč i nastavio učenje. Dogodine ga arheolog Alexander Conze, upoznavši ga za ljetnoga raspusta na solinskim iskopinama, nagovori da dođe k njemu učiti arheologiju. Nauke završi 1873. i 22. rujna te godine primi mjesto namjesnog učitelja u splitskoj gimnaziji.

istoj školi koju je bio prije osam godina završio i kojoj će do deset postati ravnateljem. Bio je već položio usmeni ispit za pravog učitelja, što je bilo brzo napredovanje, kad je na ravnateljev zajedljiv izraz oštro odgovorio, pa je 20. prosinca 1874. primio mjesto na gimnaziji u Dubrovniku i do kraja te školske godine postao pravim učiteljem. U krugu učenih i rodoljubnih sudrugova u školi počeo je i on stručno raditi i u Programu (tako su tada zvali izdanje u kojem su pored službenih podataka tiskani i stručni radovi, a izdavala ga je gotovo svaka značajnija škola) tiskati svoje radove. Uređuje školsku numizmatičku zbirku i piše o njoj. U ljeto 1877. putuje u Mletke, Firencu, Rim i Napulj. Napušta dubrovačku gimnaziju i pođe u Beč liječiti dušnik. Čitavu školsku godinu uči na sveučilištu epigrafiku u odjelu što ga je tek bio osnovao Otto Hirschfeld, a klasičnu arheologiju u novog profesora Otta Benndorfa. Učenje završava u srpnju 1878.

Iako je tada bio prvi i jedini školovani arheolog, učenik najboljih evropskih arheologa i epigrafičara, mi je počeo raditi u splitskom ili zadarskom muzeju. Tamo su još radili ljubitelji arheologije. Ostao je i dalje u školstvu. U Zadru primi 18. srpnja 1878. imenovanje kotarskim nadzornikom za pučke škole u okružju Zadar i Benkovac. U uredsko dopisivanje uvodi hrvatski umjesto talijanskoga, obilazi zapuštene krajeve svoga djelovanja, pomože otvaranje sedam novih škola, tako ih je poslije njega ostalo jedanaest, prikuplja arheološku i drugu građu i piše o njoj. Godine 1879. počinje pisati za *Bullettino di Archeologia e Storia Dalmata*, časopis splitskoga muzeja pokrenut u siječnju 1878. Piše u tek pohrvaćenoj Katoličkoj Dalmaciji rasprave iz ranosrednjovjekovne povijesti i izaziva napade protivnika hrvatstva koji će ga pratiti kada god bude svojim radom pokazivao izrazito domoljublje. Godine 1880, 25. rujna, imenovan je konzervatorom u prvom odjelu Središnjeg povjerenstva za istraživanje i čuvanje spomenika u zadarskom okružju (već se zaboravilo što to znače odjeli u Središnjem povjerenstvu, pa za prisjećanje evo po Statutu od 18. srpnja 1873: prvi za prapovijesne i antičke, drugi za srednjovjekovno graditeljstvo, kiparstvo, slikarstvo i grafiku do kraja 18. stoljeća, i treći odjel za povijesne spomenike od najstarijih do kraja 18. stoljeća). Godine 1881. odlazi na sveslavensko hodočašće u Rim i ostaje tamo čitav mjesec srpanj. Susret s Josipom Jurjem Strossmayerom i Franjom Račkim potiče njegovu misao poraditi na oživljavanju glagoljskog bogoslužja u Dalmaciji, pa i sam počne glagoljati (1882). Dostojno predlaže transliteraciju u bogoslužnim knjigama i zaokupi se borbom, jednim od svojih prvih teških sudara s crkvenim i državnim vlastima, koja dijelom završi tek 1927. godine, a borba za hrvatski iz 1900. potraja do 1929.

Kad je 1883. premješten u Zadar Mihovil Glavinić, bilo je moguće natjecati se za ravnateljstvo gimnazije u Splitu. Uz mnoge natjecatelje i javno napadan od političkih protivnika, uspije Bulić, i 8. srpnja bude imenovan ravnateljem gimnazije. U rujnu preuzima školu, ravnateljstvo Arheološkog muzeja (spis o imenovanju donesen je 9. svibnja 1884, a valja znati da za taj posao nije primio plaću do 1896), upravu salonitanskih iskopavanja i konzervatorstvo u prvom i drugom odjelu (u trećem od 1891.) za splitsko okružje. U siječnju 1884. postaje suurednikom muzejskoga časopisa. On će raditi u Splitu do kraja života, a ono što je započeo ostati će mu trajne smjernice i kad ne bude ravnatelj gimnazije (1896), ravnatelj muzeja (1926),

konzervator (1926) i urednik časopisa (1928). Makar i ne bio u istom službenom obliku, taj će njegov rad biti jednako ugledan i djelotvoran i on će uz svoju svećeničku službu ostati za života oličenje arheologa, konzervatora, učitelja u svakom kulturnom i javnom pothvatu i znanstvenoga pisca širokoga opsega obrađivanih sadržaja.

Arheološka iskopavanja koja je plaćala država vodilo je tada (do 1898) Središnje povjerenstvo. Tako je Frane Bulić 1883. godine, ujedinjujući u svojoj osobi tri službe, mogao nastaviti već započete (ali nesustavno vođene) radove na najznačajnijem od tadanjih nalazišta obuhvaćenih djelovanjem svoga muzeja: ranokršćanskom sklopu Manastirine u Solinu. Istraživanja su neprekidno vođena do 1890, a s prekidima do 1909. godine.

Na početku svog muzejskog rada (1884) vodi Bulić dva izrazito muzeološka posla: na stručnim načelima sazdan popis muzejske građe i traženje jednog, prostranog i dobro opremljenog muzeja za svu građu koja je od 1821. do 1922. bila nepovoljno smještena na dvanaest mjesta u gradu. Oba posla i danas pokazuju koliko su vrijedila. Popis građe vođen prije 1926. i neposredno poslije 1926. dokazuje s koliko znanja, točnosti i brige da ništa ne propadne ili bude zaboravljeno je Bulić danomice radio, a poslije njega popis pokazuje praznine. U novom muzeju, građenom od 1912. do 1914, a otvorenom (bez svečanosti, tako da još ne znamo točan dan) 1922. godine, i danas je okupljena i izložena sva građa. Način izlaganja i oprema u izložbenom prostoru promijenjeni su samo jedanput: 1970. godine, a prostor proširen na nekadašnji stan čuvara 1984.

Kao konzervator ušao je Bulić 1884. u odbor za splitsku stolnu crkvu (osnovan 1873). Već prije bili su započeti radovi uređenja crkve i okoliša, pa iako su bili umjereniji od zamisli prvoga konzervatora Vicka Andrića, bili su zaostaliiji od Bulićevih načela. Nije vodio poslove, pa je samo mogao izjavljivati protivljenje načinu rada u unutrašnjosti, posebno klesanju svih novih kapitela i vijenaca po starima, a on je tražio mijenjanje trošnih dijelova. Radovi (1880—1885) vođeni su tako da su isklesani svi novi kapiteli i vijenci, a neki ulomci starih spremljeni su u sjeverozapadnu kulu Palače. Poslije požara i daljnjega uništavanja, ostaci ostataka poredani su uz sjeverni zid Palače na daljnje propadanje. Slično se zbilo i u radovima na zvoniku (1890—1903). Zasnovani na Bulićevom načelu mijenjanja samo trošnih dijelova, nastavljeni su klesanjem svih novih dijelova i završeni gradnjom posljednjega kata ne u izvornom obliku nego u novom oblikovanju po uzoru na romaniku. Ulomke starih kiparskih djela iz različitih razdoblja gradnje zvonika Bulić je ugradio u svoju kuću na solinskim iskopinama i njen vrt. Danas su i u tom nekad njegovanom »Tusculumu« polomljeni dragocjeni preostali ulomci zvonika. Ova dva primjera, namjerno izabrana iz mnoštva konzervatorskih radova jer su najobimnija od svih vođenih i dovršenih u Splitu (prizemlje južnoga dijela Palače ne ubrajam u dovršene), pokazuju kolike štete za izvorne dijelove povijesnih građevina bi bile manje da je provedeno Bulićevo načelo mijenjanja samo pojedinoga njihovoga dijela. Sačuvani izvorni ulomci ne spašavaju se otrgnuti od svoje cjeline (ako nisu u muzeju).

Od početka rada u muzeju Bulić putuje u dalju okolicu Splita nadzirući arheološke radove, državne, crkvene, društvene i osobne zbirke građe, određujući radove na očuvanju građe i pregovarajući o kupovanju i

darivanju za muzej. Tako je to bilo svake godine od davne 1884. sa sinjskim franjevcima u Čitluku (*Aequum*) do zadnje jeseni 1933. s Ljubom Karamanom i Antunom Grginom u Makarskoj. Popis natpisa u muzeju pokazuje da je u Bulićevo vrijeme okupljeno pet puta više nego prije i poslije njega, a slično bi pokazali i popisi drugih vrsta muzejske građe.

Ulazak u Arheološki muzej bio je i put u članstvo mnogih arheoloških zavoda i društava: Njemački zavod (dopisni 1883, pravi 1888), Austrijski zavod (1898), Hrvatsko društvo (dopisni 1885), Knjinsko starinarsko (1887), ruska društva (1890. u Odesi, 1893. u Petrogradu, 1894. u Moskvi), Papinsku rimsku akademiju (dopisni 1894). Najveći mu je uspjeh »Bihać« hrvatsko društvo za istraživanje domaće povijesti u Splitu. Osnovao ga je Bulić 14. svibnja 1894. u Bijačima, na zapadnom rubu solinskoga dijela rano-srednjovjekovne hrvatske države, nakon što je na istočnom rubu toga dijela godine 1891. nađen ulomak natpisa kneza Trpimira u Rižinicama i on ga kupio za muzej. Bulić je u društvu doživotni predsjednik. Među počasne članove ubrojili su ga u društvima, muzejima i akademijama arheolozi u Portugalu (1903), Češkoj (1904), Belgiji (1908) i Francuskoj (1913).

Starinarska društva u Kotoru (1906), Parizu (1919), Ptujju (1921), Mariboru (1923), Dubrovniku (1924. i 1929) i Trogiru (»Radovan« 1929. nastalo radom splitskoga »Bihaća«) imala su Bulića za počasnoga člana.

Društva srodnih znanosti birala su ga za svoga člana: Austrijsko etnološko (savjetnik 1891), antropološko (pravi 1896) i numizmatičko (dopisni 1899), francusko pedagoško (1909). Akademije su ga poradi njegovih raznovrsnih djelatnosti i zasluga birale u svoje redove: Katoličke religije (1895), Spoletska (1900), Francuska (1901). To su činili i zavodi: Francuski u svom dijelu za natpise i književnost (1910) i praški Slavenski institut (1929), a od sveučilišnih zavoda onaj za slavenske studije londonskog King's College (1923). Najveću sveučilišnu počast doživio je Bulić 3. prosinca 1921. kad mu je zagrebačko sveučilište dalo počasni doktorat filozofije.

Razna društva, ne uvijek najuže stručna, htjela su ga počastiti svojim članstvom: akademsko »Hrvatska« (1896), književno »Svetoga Jeronima« (1927), planinarsko »Fruška Gora« (1927) i Studentsko istorisko beogradskog Univerziteta (1927). Najveću čast doživio je u članstvu velikih kulturnih društava svoga vremena: Matice Hrvatske (zakladnik 1910, počasni 1933) i Matice Srpske (pocasni 1926).

Društva i odbori u njegovom Splitu prečesto su ga teretili brigama i manje važnima nego je bio njegov muzejski i konzervatorski rad, ali je on svima davao svoje znanje, vrijeme i snagu. Od onih istaknutijih poslova neka budu spomenuti: Društvo za gradnju nove stolne crkve (1896), Dalmatinsko povjerenstvo za Svjetsku izložbu u Parizu (1898), Središnji odbor za obranu glagoljice (1898), Odbor za Jadransku izložbu u Beču (1913), Odbor za proslavu obljetnice Milanskoga edikta (1913), Odbor za proslavu tisućgodišnjice hrvatskoga kraljevstva (1925).

Akademije znanosti imenovale su ga svojim članom: Srpska (dopisni 1923) i Belgijska (1931). Najveću čast imao je od Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti: 5. prosinca 1887. izabrala ga je za dopisnoga člana, 15. prosinca 1898. za počasnoga člana i 8. srpnja 1926. za izvanrednog pravo-
voga člana.

Grad Zagreb ga je proglasio svojim začasnim građaninom 11. listopada 1926, a društvo Hrvatska Žena podiglo mu je u Zagrebu 15. rujna 1935. godine jedini javni spomenik, djelo kipara Frane Kršinića. Portretni kip, porske koje je 1929. godine, u jeku najžešće Bulićeve borbe protiv njegova Grgura Ninskoga na Peristilu, oblikovao Ivan Meštrović, bio je oporukom određen za Bulićev grob, ali je postavljen u vrt Arheološkog muzeja u Splitu (1970).

Učenjaka Bulića odlikovale su državne vlasti, i ne samo one kojima je služio: austrougarska (1904), njemačka (1908), jugoslavenska (1921. i 1926), francuska (1922. i 1929) i čehoslovačka (1926).

Crkvene vlasti mu nisu davale istaknute redovne službe i počasti ni u biskupiji niti uopće, zadovoljavajući se onim što je bio u javnim službama. U biskupiji je bio član Vijeća *pro arte sacra* (1919—1934) i nadzornik gimnazije (1927—1934: Privatna biskupska gimnazija s pravom javnosti u Splitu, osnovana 1925). Pape su ga odlikovale počasnim službama: Leon XIII (1887: komornik u ljubičastom), Pio X (1909: apostolski prabilježnik *ad instar participantium*) i Pio XI (1929: spomen medalja za Bulićevu dijamantnu misu).

U Arheološkom muzeju Bulić započinje svoju izdavačku djelatnost. Ona je u muzeju uvijek bila samo časopisna, a poslije je u društvu »Bilhač« bila u različitim izdavačkim oblicima povremenih izdanja. Od 1888. do 1920. Bulić je jedini urednik muzejskog časopisa. Poslije će, do 1928, opet biti suurednik. Časopis je započeo kao mjesečnik i tako ga je i Bulić izdavao kad god je mogao. Novčano siromaštvo ga je tjeralo da poslije bude sve neredovitiji u mjesečnom izlaženju, da postane godišnjak i na kraju da izlazi i neredovito svake godine i u zaostatku. Kako je teško bilo održati redovitost časopisa pokazuju godine tiskanja: do 1913. redovito svake godine tiska se njeno godište, godišta od 1914. do 1926. godine imaju redovite oznake, ali su izlazila i kao godišnjaci, dvogodišnjaci i trogodišnjaci i bili tiskani različito od 1916. do 1928, godišta od te godine (može se ubrojiti i 1927) do 1949. nemaju redovito brojenje već su podijeljena u samo tri godišta (50, 51, 52) tiskana 1932, 1940. i 1950. godine. Ovo je dokaz Bulićevoga truda i uspjeha u uređivanju znanstvenoga dijela i brige o novcu i tiskanju časopisa. Posve je prirodno da sadržaj časopisa nije u Bulićevo vrijeme bio uvijek jednako vrijedan i da je Bulić sam najviše pisao, ali je on to znao i potvrdio opraštajući se od svojih čitalaca i suradnika u knjizi koju je sam izdao o pedesetoj obljetnici časopisa, u godini 1928. kad je on bio nasilno udaljen od uređivanja (tiskao je tu knjigu 1931), riječima: »Osvrtom unatrag, u to za ljudski život veliko razdoblje vremena, ne mogu pri tom zatajiti veselje i bol: veselje što je Vjesnik-Bulletin u teškim prilikama nastojao da izvrši namijenjeni mu zadatak, a bol, što su mnoge osnove ostale nedovršene, a mnoga građa manjkava i nepotpuna.«

Gradnja željenice od Siverića do Tepljuha stvara Buliću novi sadržaj arheološkoga istraživanja: ranosrednjovjekovne spomenike. Na kraju godine 1885. on zajedno sa Simonom Rutarom obilazi gradilišta, u veljači 1886. ga Lujo Marun poziva na iskopavanja u Biskupiji. Bulić (zajedno sa pravnicima Josipom Alačevićem i Antom Trumbićem) piše pravilnik Knjiškog Starinarskog Društva, odobren 18. siječnja 1887, i proglas hrvatskom narodu za osnutak društva (objavljen zajedno s pravilnikom 20. si-

ječnja 1887). Kad je društvo osnovano u Kninu 3. srpnja 1887, Bulić je govorio na prvoj glavnoj skupštini, poslije tada izabranoga predsjednika Luje Maruna (tu čast je obnašao do 1929, a počasni je bio do smrti 1934). Najveći uspjeh ove suradnje dosegnut je već u počecima. Godine 1888. izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti (koja je rad i naručila u svoga dopisnoga člana; do tada je on bio uz Šimu Ljubića, izabranog 1867, jedini arheolog u Akademiji; do Bulićeve smrti bilo ih je još pet: Josip Brunšmid 1899, Luka Jelić 1902, Viktor Hoffiller 1930, Mihovil Abramčić 1931, Ljubo Karaman 1932) njegovu knjigu o hrvatskim spomenicima u kninskoj okolini (i drugdje). Vjerojatno je građu za drugi dio knjige Akademija primila od Luje Maruna 1891, pa je Bulić nastavio pisati i taj dio, ali je rukopis vratio društvu poslije razlaza 1893. i on nije nikada izdan (još se ne zna i gdje je).

Arheologija srednjega vijeka u nas počela je svoju građu otkrivati i proučavati i prije društva u Kninu, ali joj je rad osnivača društva Luje Maruna dao polet, upornost u traganju i zanos u otkrivanju (a to bi koji put dovodilo do rušenja cjelovitoga za postignuće djelomičnoga) i pobudio sveopće poštovanje, a urodio plodom osnutka posebnoga muzeja te vrste spomenika u Kninu, poslije preseljenoga u Split. Uz sve te vrijednosti valja znati da istraživači u društvu nisu bili arheolozi. Bulić je toj građi dao prvi prikaz zasnovan na onovremenoj znanosti, načinom jednakim onom koji je primjenjivao za građu stariju od te. U obradi je naglasio vrijednost vremenske i prostorne neprekinutosti slijeda nastajanja spomenika s različitim nosiocima i osjetio stilske utjecaje drugačije i točnije nego njegovi suvremenici koji su istraživali, zaključivali i sporili se s njim o istoj građi.

Kad je na svečanog sjednici društva, na dan otvorenja Prvog muzeja hrvatskih spomenika, 24. kolovoza 1893, Bulić istupio iz društva, dotadnja suradnja je prestala. Posljedice toga događaja sežu u našoj arheologiji do danas i vjerojatno će trajno ostati u splitskoj muzeologiji. Želim stoga naznačiti razloge koji su, po mom sudu, bili odlučujući. Tumačim ih riječima nosilaca mišljenja, a ne mišljenjima i zaključcima drugih ili svojim o tom sporu, jer su drugi, pa bih mogao i ja, unosili u njih svoja viđenja odnosa antičke i srednjovjekovne arheologije i muzeologije. Lujo Marun u govoru na drugoj glavnoj skupštini društva 30. rujna 1888. je rekao: »Po ovomu što smo dosad našli bezdvojbeno je, da ćemo još mnogo važnijih predmeta naći i u ovom kotaru u na drugih položajih u pokrajini; pošto nesmisao bi bio naše starinarsko poduzeće ocijenjivati samo odnosno na izkopine u ovoj okolini; dok nam povjest glasno jasno spominje stolni Bijač u Kaštelih, Biograd pri moru, slavni Nin, stolicu hrvatskog crkvenog prvostolnika Teodozija, Alfreda i Grgura; grobove hrvatskih kraljeva u Kliškom polju, u pridvorju crkve S. Stipana u Solinu i mnoge druge ruševine, koje nam da tako kažem oči vade.« Učinak ovakvoga mišljenja je novi Pravilnik Kninskog Starinarskoga Društva preinačen na glavnoj skupštini 30. rujna 1888. U prvom članu je odredba o cilju društva kojom su prošireni prostori djelovanja: »Cilj 'Kninskomu Starinarskom Društvu' jest istraživanje, izkapanje i sačuvanje starinskih predmeta i spomenika iz hrvatske dobe u kraljevini Dalmaciji« (u pravilniku iz 1887: »Cilj Kninskomu starinarskomu društvu jest iztraživanje, izkapanje i sačuvanje starinskih predmeta i spomenika iz hrvatske dobe u kninskom političkom kotaru«). Bulić piše 1925. godine: »Razna veća ili manja iznašašća iz doba

hrvatske dinastije u Solinskom polju, osobito pak iznašašće g. 1891. ulomka natpisa bana Trpimira u Rižinicama, među Solinom i Klisom, dalo je povoda, da se ustroji g. 1894. u Splitu 'Bihać' hrvatsko društvo za istraživanje domaće povijesti. Bilo je prijeko potrebno, da se utemelji ovo društvo, da se rad hrvatske arheologije postavi na solidnu, kritičnu osnovu, da se tako dokrajče bez širega plana poduzimane radnje, i čitav rad da bude u okviru strogo znanstvenom.« Potaknuta tumačenjem razloga osnutka društva u Splitu, ova ocjena je dana o radu društva u Kninu, jer je ono do tada nosilo tu hrvatsku arheologiju (Bulić u svom radu 1925. dijeli arheologiju na grčku, rimsku i hrvatsku).

Od vremena Bulićevoga i Marunovoga do naših dana često su ocjenjivali Bulićevo istraživanje ranosrednjovjekovnih spomenika manje značajnim u njegovom cjelokupnom radu i vrednovali Marunov rad vrednijim od Bulićevoga. Obimno Marunovo životno djelo je do pojedinosti dobro istraženo (Karlo Jurišić, 1979). Nabrojeno je dvadeset i devet mjesta koja su on sam ili njegovi povjerenici u društvu otkrili. Bulićevo djelo nema još ni popisa ni opisa, pa se u tako neistraženom ne može jamčiti točnost. Povađen iz različitih izvora, ovaj šturi popis nije cjelovit: Bijaći, Sv. Petar u Mirima, Sv. Kuzma i Damjan u Gomilici, Gajine kod Sućurca, Rižinice, Suplja crkva, Gradina i Otok u Solinu, Sv. Petar u Selu. U poslovima popravka građevina obavljani su (u mogućnostima onoga vremena) i arheološki radovi: Sv. Martin u Trogiru, Sv. Martin, Sustjepan i Sutrojica u Splitu, Sv. Stjepan u Selu i Sv. Petar u Priku. Ovo sve je bio rad Bulića i njegovih suradnika, ponajviše u splitskom društvu. Nabrajanju nije bila namjera poticanje bročjanoga nadmetanja niti odmjeravanja arheoloških vrijednosti nalazišta, jer istraživanje Bulićevoga rada mora donijeti još novih mjesta i nalaza ovdje neubrojanih. Namjera je samo pokazati Bulićevo trajno zanimanje za rani srednji vijek (valja se sjetiti i njegovoga pisanja o tom razdoblju), pa kad se pridoda i njegova arheološka sprema u tumačenju cjelokupne te građe, koja je Luji Marunu i njegovim povjerenicima nedostajala (i koju je on priznavao i prije i poslije razlaza s Bulićem), valja biti oprezniji u određivanju vrijednosti svakoga od ovih dvaju najznačajnijih nosilaca ranosrednjovjekovne arheologije svoga vremena u nas. Kad se Buliću pripisuje zanesenost antičkim spomenicima (pri tom ih nazivaju rimski i talijanski, naglašavajući oštricu koju je ono vrijeme rado isticalo, nasuprot hrvatskim i glagoljaškim spomenicima), zaboravlja se da je njegovim radom otkriven i uz njegovu pomoć protumačen niz najznačajnijih građevnih ostataka i opreme tih građevina koji cjelini istovrsnih spomenika u svjetskoj baštini daju značajan doprinos. Naši istraživači ranosrednjovjekovnih spomenika odviše su (još i danas) naglašavali samobitnost i odvojenost te naše baštine od istovremene svjetske, da bi mogli tačno znati koliki je njen doprinos toj svjetskoj baštini. Ono što ne znamo za rani srednji vijek znamo za antičko i ranokršćansko doba, jer je tako bila usmjerena ta grana znanosti, jer je i Frane Bulić bio dobro naučio kako valja raditi, a i za rani srednji vijek je slutio druge putove istraživanja i zaključivanja od onih što su ih vidjeli njegovi suvremenici. Po svemu što su protiv njega pisali i suvremenici i poslije njih o njegovoj zaslijepljenosti rimskim i latinskim, a znajući njegova načela, tvrdim da su zaslijepljeniji tim sjajem bili oni, jer je Bulić sve što je na ovoj zemlji građeno i nađeno smatrao našim.

Zanimanje za ranokršćanske spomenike pokazivao je Bulić već zarana. U Rimu je 1881. upoznao začetnika ranokršćanske arheologije Giovannija Battistu de Rossija i s njim se dopisivao do 1894. Poznavanje spomenika bogatilo je sustavnim radom u Solinu. Tako pripremljen mogao je steći još više znanja kad je 1888. kroz mjesec travanj boravio u Rimu i u de Rossijevoj kući slušao njegove pouke i razgovore o toj mladoj arheološkoj grani.

Završivši obimniji dio istraživanja solinskih Manastirina, počeo je Bulić 1890. istraživati nalazište Marusinac. Do 1898. bio je ovdje otkriven sklop bazilika, koji po svom općem značenju privlači naše i arheologe iz svijeta sve do naših dana. Kad je u Beču (1898) osnovan Austrijski arheološki zavod, sva arheološka istraživanja ne vodi više konzervator nego Arheološki muzej, a briga o održavanju i popravljanju spomenika ostaje i dalje konzervatorova. Iako u Splitu oba posla vodi Bulić, arheološki radovi jačaju i u obimu i u proučenosti i objavljivanju pronađene građe. Kupivši za državu najprije prostrano zemljište, Bulić od 1901. do 1909. istražuje sklop dvojnih biskupskih bazilika istočno od salonitanskog gradskog zida. Godine 1908. prošireno je nalazište Kapljuč, a kad je namjeravao na njemu nastaviti radove 1913. godine, zapriječi ga skori rat. Istraživanja su dovršena tek 1924. radom uz danske istraživače. Bulić je uvijek nesebično pomagao mnogobrojnim podacima iz svoga rada svakoga od istraživača koji je htio proučiti i objaviti što god o našim spomenicima. To je osobito vidljivo u knjigama o ranokršćanskom Solinu.

Osim u Solinu istraživao je ranokršćanska nalazišta u Slanom (1901), Klapavicama (1907) i Grohotama (1927—1931), posjećivao i upućivao radove i objavljivao nalaze na raznim stranama Dalmacije. Svjetsku slavu doživio je pripremanjem (od 1892) i održavanjem prvog međunarodnog Kongresa kršćanskih arheologa u Solinu i Splitu (20—23. kolovoza 1894). Rano kršćanstvo u Solinu postalo je Bulićevim arheološkim i hagiografskim istraživanjem i zaključcima toliko značajno, da se bez njega ne može spoznati opća cjelina. Za našu povijest, posebno splitsku crkvenu povijest, to su temelji svakoga znanja i zaključivanja o tom vremenu.

Bulić je istraživao i antičke spomenike Solina: groblje na zapadu zvano *in horto Metrodori* (1901. i poslije), terme (1906), amfiteatar (1909—1914, 1917—1918), gradska utvrđivanja s vratima, putevima i mostovima (u više navrata i u različitim radovima 1908—1918), teatar i mali hram (1909) i mnoštvo usputnih nalaza. Nije nikada sustavno pisao o antičkoj Soloni, ali je u bezbroju opisa svojih i tuđih nalaza, posebno natpisa, objavio građu za njenu povijest.

Arheološka načela u njegovom radu bila su primjerena vremenu. Danas im s pravom zamjeramo zanemarivanje stratigrafije i nebrigu za sitne nalaze. Valja to opravdati spoznajom da Buliću nije bilo do usavršavanja arheoloških načela niti je zamišljao da brojne krhotine koje su otkopane i bacane s naslagama zemlje mogu oživjeti sliku prošlosti koju je on gledao ponajviše u natpisima, a tek ponešto u oblicima i opremi građevina.

Frane Bulić je već u Zadru (1882) pisao o splitskim spomenicima, a od dolaska u Split do svojih zadnjih dana nije prestajao istraživati ih, popravljati, pisati o njima i boriti se za njihovo očuvanje. Kao konzervator to je radio uporno, u nastojanju za svaki dio baštine kolika god mu bila

umjetnička i povijesna vrijednost. Kad je osnovano Povjerenstvo za Dioklecijanovu palaču (1903), a po novom ustrojstvu Središnjeg povjerenstva (1911) Vijeće za spomenike i Državni ured za spomenike, kojeg je dio Pokrajinski Konservatorijalni Ured za Dalmaciju u Splitu (1913), jača Bulićev konzervatorski rad u Splitu. On je sam vodio ili je samo surađivao u brojnim radovima, a neke je od njih opisivao potanko: zvonik stolne crkve (do 1908), Sv. Martina (1899), Sv. Mariju u Poljudu (1901), vratnice Andrije Buvine (1908), Vestibul Palače (1912). Koliko je poznao splitske spomenike, a posebno dijelove Palače među njima, ostat će trajno svjedočanstvo u njegovim hrvatski pisanim knjigama: vodiču (1894) i povijesti Palače (1927). To su prve znanstveno pisane knjige na našem jeziku o najznačajnijim vrijednostima kojima se grad diči. Ova djela, iako ih je pisao u suradnji s drugim istraživačima, najvećim su dijelom njegova.

Bulićev konzervatorski postupak bio je u svoje vrijeme najnaprednije načelo očuvanja, gdje god je to moguće, cjeline stvorene nastajanjem različitih, vremenski i stilski raznorodnih građevina na jednom prostoru. Takav način ni danas nije zastario. Radovima u Splitu valja pribrojiti veliki broj manjih i većih konzervatorskih poslova različitih vrsta na različitim spomenicima koje je Bulić iz godine u godinu neumorno vodio. Toliki ih je broj i premnogo ih je u različitosti, da bi svako nabranje bilo samo djelomično i jednostrano. Valja poželjeti da i taj Bulićev predani rad bude jednom sustavno istražen, popisan i vrednovan da mu se tako spozna veliko značenje.

Živa duha i neprestano u traganju za novim, Bulić je mnogo i često putovao u sve krajeve Dalmacije, često i u druge dijelove države i u svijet. Poznanstva i prijateljstva na tim putovanjima, gostoljubivi doček i neumorno vođenje svojih gostiju u Splitu, Solinu i okolici, stvorili su mu širok krug dopisivanja, primanja i slanja knjiga i časopisa, svojih i tuđih radova. Od ovoga mnoštva, koje je on brižljivo sabirao i bilježio pojednosti, obrađeno je i tiskano dopisivanje s Hippolytom Delehayeom (Ivan Ostojić, 1984). Tisuće knjiga i časopisa koje je primao u zamjenu ili kupovao za muzej, nije ostavljao nepročitanane. U svakom svesku su njegove bilješke, stotine je od njih redovito prikazivao u svom časopisu. Svežnjevi njegovih pisama u arhivima Muzeja, Konzervatora, »Bihaća« i osobnom dnevniku iskopavanja i različite bilješke (na zanimljivom starinskom hrvatskom, na talijanskom, njemačkom i francuskom, uz latinski i grčki) dokazuju neutrudivu volju koja je nadjačala slabo mladenačko tijelo, bolesti koje je gotovo svake godine liječio u toplicama, i snažan duh koji je krotio nemirnu narav čovjeka koji nije htio služiti neistini i podvrgavati se nepravdi.

U državnoj službi, svećenik i u počasnoj službi ravnatelja državnoga muzeja i člana državne konzervatorske službe, ugledan u svojoj zemlji i u svijetu, doživio je uza sve to tešku ruku države koja je ocijenila da je kriv za uvredu caru i državi nanesenu u njegovoj gimnaziji (oštećene slike cara, zemljovidi i školski spisi), a on je svojim postupkom opravdavao i tako štutio mladež. Bio je 16. rujna 1896. umirovljen. Od tada ostaje ravnatelj muzeja i konzervator do 31. srpnja 1926. kad je protiv njegove volje bio umirovljen i ostao samo počasni ravnatelj i konzervator. U tim poslovima kroz dugi niz godina imao je malo suradnika. U muzeju: Mihovil Abramić

(od 1920) podravnatelj, poslije 1926. ravnatelj; Simon Rutar (1886—1888), Josip Bervaldi (1913—1915), Antun Grgin (od 1923) asistenti; Antun Colnago (1914—1916, 1920—1924) pomoćnik u stručnim poslovima; Josip Alačević (do 1888), Ivan Znidarčić (1906—1921), Humbert Marjanović (od 1921) uredski službenici; prvog poslužnika ima od 1900. u muzeju Vlahu Asanovića, a poslije je primljen i drugi, Mijo Mijić, a u Solinu Ante Žižić. U Konzervatorskom uredu: Vojeslav Molè (1913—1914) i Ljubo Karaman (od 1919) asistenti.

Na kraju ovog prepričavanja Bulićevih arheoloških i konzervatorskih uspjeha možda je dobro zapitati se je li on svjetski uvažan učenjak. Njegovi suvremenici su ga veoma uvažavali i isticali mu zasluge. Koliko je od toga ostalo? Nije sustavno istraživano. Na jednom od brojnih mogućih primjera pokazao je Ivan Ostojić (1969) da Buliću nema traga u svjetskoj znanosti. U svijetu čuveni Lexikon für Theologie und Kirche imao je u svom prvom izdanju (1930—1938) nekoliko natuknica koje je Bulić napisao, dakle uredništvo ga je uvažavalo. U drugom izdanju (1957—1967), koje je poslužilo za istraživanje, ostale su tri natuknice djelomično dopunjene. U leksikonu nema natuknice o Buliću, nema u natuknicama o pojmovima u kojima je on dao svoje najvrednije doprinose spomena o njegovom radu ni u uputnicama na bibliografiju nabrojanih njegovih djela, iako ih je pisao na svjetskim jezicima.

U mnogostrukom Bulićevom djelovanju u našoj sredini ne smijemo zaboraviti političko. Ono nije u njegovom životnom djelu značajno koliko su ona u kulturi, ali je postojalo i on mu se predavao iz svog rodoljublja i želje da potakne državu na djela korisna narodu. Iz dubokog poštovanja svog naroda proisticao je svaki njegov politički čin, pa je uvidjevši koliki ga jaz dijeli od politike stranaka u predstavničkim tijelima u kojima je bio, kratko poslije izbora davao ostavke.

Godine 1887. biran je za zastupnika vanjskih općina u izbornim okruzima Vrgorac, Makarska i Metković u Dalmatinski Sabor i Carevinsko Vijeće. Odrekao se proglasom svojim izbornicima 20. rujna 1889. Godine 1888. biran je za vijećnika Općinskog Upraviteljstva u Splitu, a 1905. do 1911. za vijećnika splitskog Općinskog Vijeća. Godine 1907. pobjeđuje na izborima (14. i 23. svibnja protiv Josipa Smodlake) za Carevinsko Vijeće, ali se u veljači 1910. odriče u korist svoga protivnika. Posljednji put ušao je u splitsko Općinsko Vijeće na izborima 1926. godine, prvima poslije 1913. O njegovoj odreci na prvom sastanku Vijeća 25. svibnja dosta je pisano tada i sada. Istražio sam izvore koliko mi je bilo moguće i odlučio se za nesumnjivi: pisanje u dnevniku Novo Doba (utorak, 25. svibnja 1926) koje je sam Bulić ispravio u slijedećem broju (srijeda, 26. svibnja 1926). Bulićeve su riječi (s mojim tumačenjem gdje izostavljam što je u opisu sastanka bilo): »Ne da se opravdati što je općinska autonomija bila sistirana za skoro osam godina nakon ujedinjenja u ovoj zemlji (...) Radi ovoga razloga i radi historičkog postanka i razvitka [grada] nikla iz pučkog staleža, ovaj je grad ipak narastao priljevom hrvatskoga puka, (...) iz ovih razloga žalim što je ovo prvo Vijeće, u ovomu prvomu sastanku, nepotpuno. [zatim uzaludno pokušava kao voditelj toga sastanka da Vijeće pozove na sastanak deset zakonito izabranih vijećnika na listi Saveza Radnika i Seljaka, jer oni nisu dobili poziv za sastanak: njihova su mjesta

oglašena upražnjenima jer im je kao komunistima Zakonom o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi iz 1921, član 18, bilo zabranjeno predstavništvo naroda u predstavničkim tijelima, javnim službama i javno djelovanje, iako im izborni zakon nije uskratio sudjelovanje na izborima] Ja kao stari građanin i svećenik bio sam uvijek za mir i ljubav i sporazum. To znaju ljudi stare generacije. Pošto su sva moja nastojanja oko sporazuma ostala bezuspješna, ja se odričem svog vijećničkog mandata.«

Od tada je posve miran od državnih poslova (vijesti iz Beograda su mu govorile o ljutnji koju je izazivao njegov istup u korist komunisti, pa je ona zasigurno iskorištena u umirovljenju, ono je bilo u srpnju, a u listopadu 1926. je odlikovan Ordenom Svetoga Save, prvim redom) proživio u svom učenjačkom radu još osam godina. Bodra duha, neumoran, zagledan u svoju prošlost pred sarkofagom koji je bio sebi podigao («Nastojao sam vršiti u životu pomoću Božjom svoje dužnosti prema Crkvi, prema mojemu staležu, prema mojemu hrvatskomu narodu i prema znanosti, koju sam idealno prigrlio«, iz oporuke 22. travnja 1934.) i neprestano radeći do zadnjega časa, 29. srpnja 1934.

Kad se zamislimo nad ovolikim radom, nad postignućima arheologa, povjesnika, muzeologa, konzervatora i izdavača, a uz sve to i svećenika, učitelja i ravnatelja gimnazije i školskog nadzornika, djelatnika u mnogim javnim poslovima, prijatelja mnogih uglednika, pučana i težaka kojima je neumorno govorio o prošlosti, valja se upitati odakle snaga za sve to. Sebi sam odgovorio: iz ljubavi prema svemu onom što je radio i iz ljubavi za one kojima je radio.

